

Sosiaalidemokraatit, kansakunnan eheytytys ja demokratia 1920-luvulta 1930-luvun alkuvuosiin

Aluksi

Artikkelini on esikatsaus laajempaan, tekeillä olevaan tutkimukseen kansakunnan eheytyksestä ja eheytymisestä sisällissodan jälkeisessä Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla. Artikkelini nostaa esiin toisaalta konkreettisen eheytyksen tiellä olleita keskeisiä kipukohtia ja toisaalta sen aatteellisen eheytyspuheen, joka ajanjakson aateilmastossa oli hyvinkin näkyvää, mutta joka on jäänyt ajan konfliktien ja usein rajunkin ”vihapuheen” varjoon. Tarkasteltavan ajanjakson alkuvaiheessa eheytymisprosessin suurimpana esteenä oli punavankien armahduskysymys, jonka ympärille kietoutui sisällissodan voittajien ja hävinneiden erilainen näkemys oikeudenmukaisuudesta sisällissodan jälkiselvittelyissä. Koko ajanjakson mittainen kiistan aihe oli puolestaan suojeluskuntien poliittinen rooli. 1930-luvun taitteessa eheytyksen esteeksi näytti asettuvan nouseva oikeistovirtaus lapuanliikkeen johdolla. Sen epäsuora vaikutus eheytykseen saattoi kuitenkin olla positiivinen, sillä se sai sosiaalidemokraatit tiivistämään yhteistyötään maltillisen oikeiston eli aikakauden termein ”keskustan” kanssa ja asettumaan julkisesti vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen tueksi.

Toisen osuuden artikkelista muodostaa katsaus varsinaiseen eheytyspuheeseen, jota harjoittivat keskeiset kansallismieliset järjestöt Akateeminen Karjala-Seura ja Itsenäisyyden Liitto. Eheytyspuheen olemassaolo etenkin 1920-luvulla osoittaa sen, että eheytyksen tarpeesta oltiin tietoisia myös kansallismielisesti

ajattelevien piirissä. Toinen asia taas oli se, että kansallismielinen eheytysretoriikka oli työväenliikkeen näkökulmasta vääränlaista, eikä se siksi onnistunut edesauttamaan eheytymistä. Kansallismielisten järjestöjen eheytyspuhe, joka tavoitteli työväestön saamista samojen isänmaallisten, valkoisen Suomen arvojen taakse, laimenikin 1930-luvun taitteen oikeistovirtauksen myötä. Sosiaalidemokraatit katsoivat, ettei kansallinen eheytyminen – ja esimerkiksi yhteistyö poliittisen keskustan kanssa – saanut kuitenkaan merkitä työväestön joukkovoiman heikentämistä tai hävinneiden kunnian viemistä.

Tässä artikkelissa lähteiden pääpaino on tutkimuskirjallisuudessa ja lehdistössä. Eheytyspaneen osalta järjestöjen äänenkannattajat ovat keskeisiä, sillä niissä tulevat esille sekä ohjelmalliset tavoitteet että kannanotot ajankohtaisiin kysymyksiin. Näitä lehtiä edustavat tässä Akateemisen Karjala-Seuran *Suomen Heimo* ja Itsenäisyyden *Liiton Itsenäinen Suomi*. Lisäksi lähteinä on käytetty aikalaiskirjallisuutta. Laajemmassa tutkimuksessa etenkin eduskuntapuheenvuorot, eduskuntaryhmien sekä puolue-toimikuntien pöytäkirjat ja puolueiden ohjelmat nousevat esille lähdeaineistoina, ja lehdistöä tullaan käyttämään huomattavasti laiveammin.

On yllättävää, miten niukasti eheytymistä on tutkittu osana sotienvälisen ajan kokonaisukehitystä. Merkittävin yksittäinen tutkimus on Timo Soikkasen väitöskirja vuodelta 1984, mutta sekään ei kata koko ajanjaksoa vaan keskittyy talvisotaa edeltäviin seitsemään vuoteen.¹ Eheytymistä käsitelläänkin useimmin talvisodan taustoja selvittävässä tutkimuksissa. Puolueita tarkastelevissa tutkimuksissa eheytyksen näkökulma tulee yleensä esille epäsuorasti, toisin sanoen se ei useinkaan ole mukana omana tutkimuskysymyksenään. Poikkeuksen tästä muodostaa Niko Kanniston seikkaperäinen, sosiaalidemokratteja käsittelevä väitöskirja, joka kattaa vuodet 1918–1924.²

Jakautunut kansakunta

Suomen itsenäistymisen jälkeistä isänmaallisuutta rakennettiin sisällissodan voittajien ehdoilla. Voittajat riitelivät keskenään esimerkiksi kielikysymyksessä ja suhtautumisessa armahduslakeihin, mutta kansakunnan perusarvoista voittajat olivat yksimielisiä. Koululaitos rakentui entistä selvemmin isänmaallis-kristillisille arvoille isänmaallisuuden kiertyessä nuorisoseurojen, kirkon, suojeluskuntien, maanpuolustushengen ja bolševismin vastaisuuden ympärille. Evankelis-luterilainen kirkko oli vahvasti sidoksissa porvarillisiin, oikeistolaisiin ja isänmaallisiin arvoihin. Se näkyi myös kirkonmiesten runsautena valtiollisessa politiikassa ja oikeistolaisissa, jopa äärioikeistolaisissa järjestöissä. Armeijakaan ei ollut poliittisesti neutraali instituutio, vaan osittain jääkäriliikkeen ja valkokaartien perillisenä sitä leimasi ”ryssäviha” ja epäluulo ”punikkeja” ja yleensä työväenliikettä kohtaan.

Sisällissodan muiston vaaliminen juuri vapaussotana oli tärkeä osa kansallismielistä ajattelua. Maan itsenäisyys oli suuri sankarikertomus, jossa kansallinen vapaus oli voitettu pitkäjänteisellä työllä, omin uhrauksin ja taistellen ja josta itsenäisyyden mahdollistaneet kansainvälisten tilanteiden vaikutukset (Venäjän vallankumous, Saksan rooli) haluttiin häivyttää pois.³ Kertomuksessa oli kuitenkin särö, sillä vapaussota oli käyty omia kansalaisia, ei ylivoimaista ulkoista sortajaa vastaan kuten vapautusmyyteissä yleensä. Voittajien voitonriemun taustalla kummittelikin pettymys kansaan: fennomaanien ihanteellisessa valossa näkemä kansa olikin pettänyt ihanteet ja omaksunut vieraan, ulkomaisen aatteen.⁴ Kun sisällissota nähtiin vapaussotana, saattoi helpommin sivuuttaa pettymyksen tunteen. Samasta syystä sotienvälisen ajan vallitsevassa isänmaallisessa kuvastossa Suomen kansa esitettiin läpeensä talonpoikaaisena, aivan kuin torppareita ja tehdastyöläisiä ei olisi koskaan ollutkaan eikä teollistuminen ja kaupunkistuminen olisi edennyt lainkaan sitten Runebergin päivien.

Työväenliikkeen suhtautumiseen oikeiston propagoimaan kansallismieliseen, valkoiseen isänmaallisuuteen vaikutti myös liikkeen perinteinen internationalismi. Vielä selvemmin suhtautumiseen vaikutti vuosi 1918. Useimpien katsannossa hävinneille punaisille oli valkoisen Suomen visiossa tarjolla vain raakalaismaisten petojen ja isänmaan petturien rooli, joidenkin katsannossa lähinnä johtajiensa harhaanjohtaman, epäkypsän kansanosan rooli. Joka tapauksessa voittaneen osapuolen suhtautumista väritti pitkään syvä epäluulo koko vasemmistoa kohtaan, mitä kommunistien melko avoin toiminta vielä 1920-luvulla piti yllä. On selvää, että niissä oloissa maltillisenkin työväenliikkeen suhtautuminen vallitsevaan oikeiston kansallisuusaatteeseen oli torjuva.

Sosiaalidemokraattinen puolue ja siihen kytköksissä oleva työväenliike järjestöineen ja lehtineen sai kuitenkin toimia melko vapaasti vuoden 1918 lopulta alkaen. Kevään 1919 vaaleissa sosiaalidemokraatit saivat heti 80 paikkaa. Vaikka paikat laskivat 12:lla syksyn 1917 vaaleista, tulosta voi pitää olosuhteet huomioon ottaen erittäin hyvänä. Sosiaalidemokraatit pysyivät eduskunnan suurimpana puolueena lähestulkoon koko sotienvälisen ajan.⁵ Puolueen vaalijulistetta ”Sorrn yöstä nouskaa” tosin oikeisto kauhistui siinä määrin, että oikeusministeriö määräsi julisteen takavarikoitavaksi ja esitti syytteiden nostamista sen levittäjiä vastaan. Puoluetoimikunnan puheenjohtajan ominaisuudessa Väinö Tanner sai kiihottamisesta ensin kahden kuukauden vankeustuomion, jonka hovioikeus muutti sakoiksi. Takavarikkomääräys tuli kuitenkin liian myöhään, ja julistetta oli ehditty levittää kaikkialle maahan.⁶ Vaalijuliste heijastaa Pauli Kettusen tekemää huomiota sosiaalidemokraattien kahtalaisesta asennoitumisesta sisällissodan jälkeen: haluttiin sanoutua irti 1918 epäonnistuneesta vallankumouksesta, mutta samalla kuitenkin haluttiin kantaa sisällissodan punaista perintöä.⁷

Kärjekäs vaalipropaganda pian sisällissodan jälkeen oli samalla tietenkin myös SDP:n strategia terän taittamiseksi kommunistien kannatukselta (Suomen Kommunistinen Puolue oli hiljattain perustettu Venäjällä). Kommunistitkin saivat aluksi toimia suh-

teellisen vapaasti vuonna 1920 perustetun Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen ja sen seuraajan Suomen Työväenpuolueen nimissä. Kommunistit osallistuivat myös vaaleihin, kunnes heidän johtonsa ja kaikki 27 kansanedustajaansa pidätettiin ja Suomen Työväenpuolue lakkautettiin vuonna 1923. Senkin jälkeen kommunistit osallistuivat vaaleihin Sosialistisen työväen ja pienviljelijöiden vaalijärjestön kautta vuoteen 1930 eli niin sanottujen kommunistilakien hyväksymiseen saakka. Tilanne heijasti enemmän porvarillisen puolen hajaannusta kuin sen myönteisyyttä vasemmiston toimintaa kohtaan.⁸ Sosiaalidemokraattienkin oli vähitellen tiukennettava omaa suhdettaan äärivasemmistoon hälventääkseen oikeiston epäluuloja lojaalisuudesta valtiota ja yhteiskuntajärjestelmää kohtaan. Sosiaalidemokraatit tekivät selvän pesäeron kommunisteihin 1920-luvun puoliväliin mennessä, perusteluinaan paljolti juuri suomalaisen kommunismin ja Neuvostoliiton epäisänmaalliseksi koettu suhde.⁹

Armahduskysymys

Sisällissodan voittajia ja hävinneitä erottaneista kysymyksistä keskeisimpiä oli suhtautuminen armahduksiin. Suurin osa armahduksista toteutettiin jo vuoden 1918 aikana uusien lakien ja oikeuslaitoksen kautta. Vuoden lopussa vankiloissa oli runsaat 6500 henkilöä, kun leireillä ja vankiloissa oli sodan päätyttyä virunut yli 80 000 henkeä.¹⁰ Syinä armahduksiin ja ehdonalaisuuteen päästämisiin olivat paljolti vankeinhoidon ja oikeuslaitoksen ylikuormitus ja vankien epäinhimilliset olosuhteet. Mutta ongelma pysyi vasemmistolle kipeänä. Sen lisäksi, että tuhansien vangittujen lisäksi oli moninkertainen määrä ehdonalaisuuteen tuomittuja ja kansalaisluottamuksensa menettäneitä, oli joulukuun 1918 armahduslaki samalla antanut jo ennakkoon armahduksen sotarikoksiin syyllistyneille valkoisille. Työväenliike koki tällaisen voittajien oikeuskäytännön tietenkin epädemokraattisena. Sosiaalidemokraatit vaativat täydellistä armahdusta ja kansalaisluottamuksen palauttamista kaikille vangituille ja tuomi-

tuille paitsi sodan aikana murhaan tai murhapolttoon syyllistyneille. Viimeksi mainittujenkin tuomiot oli tutkittava uudelleen, jotta vääriä tuomioita ei jäisi voimaan. Terroriin syyllistyneiden valkoisten tilille saamiseen tähtäsi vaatimus, että rankaisematta jääneet murhiin tai murhapolttoihin syyllistyneet oli saatettava vastuuseen.¹¹

Armahduskysymys vaikutti vuosikausia sosiaalidemokratien ja muiden puolueiden suhteisiin (myös kommunistien kanssa, jotka syyttivät sosiaalidemokraatteja saamattomuudesta). Armahdus oli puolueen rivijäsenille niin tärkeä, että puolueen johdon oli pidettävä sitä esillä, halusipa se tiivistää yhteistyötä muiden puolueiden kanssa tai ei. Oikeistopuolueet eivät näin täydelliselle amnestialle ja etenkin voittajien rankaisemiselle lämmenneet. Jonkin verran vastaantuloa osoittivat maalaisliitto ja edistyspuolue. Lähinnä näiden ansiosta saatiin kesäkuussa 1919 aikaan jälleen uusi armahduslaki, joka päästi ehdonalaiseen vähän yli 2000 henkilöä. Laki antoi vapauden myös 12 nimeltä mainitulle vuoden 1917 kansanedustajalle. Ratkaisu ei tyydyttänyt sosiaalidemokraatteja, jotka tekivät asiasta välikysymyksen. Siinä korostettiin, että ”isänmaamme sisäisen kokoamisen ensimmäinen edellytys” oli armahdusten saattaminen loppuun.¹² Marraskuussa 1919 sosiaalidemokraatit tekivät jälleen uuden armahduslakialoitteen. Edistyspuolueen ja osin maalaisliiton tuella vuoden lopulla hyväksytty laki ei nytkään vastannut alkuperäistä esitystä, mutta päästi kuitenkin ehdonalaiseen 590 vanhaa, joiden tuomioita oli aiemmin lievennetty, sekä kaikki sellaiset vangit, jotka eivät olleet johtajia ja joita ei ollut tuomittu murhasta, murhapoltosta tai vastaavista törkeistä rikoksista, yhteensä noin kolmetuhatta henkeä. Lisäksi 38 000 tuomionsa kärsinyttä sai takaisin kansalaisluottamuksensa.¹³

Vuoden 1919 jälkeen punavankien joukko ei ollut enää suuren suuri, mutta kysymys oli kuitenkin sosiaalidemokraateille periaatteellisesti ja demokratian kannalta tärkeä. Sosiaalidemokraatit (kommunistien ohella) pitivät asiaa jatkuvasti esillä. Esimerkiksi vuoden 1920 lopulla sosiaalidemokraatit pitivät budjettikeskustelun yhteydessä yhteensä 50 tuntia kestäneitä jarrutuspuheita vain

nostaakseen armahdusasian jälleen esiin. Vuotta myöhemmin armahdusasia ajankohtaistui käsiteltäessä lakialoitetta Ahvenanmaan separatistien armahtamiseksi. Kansainliitto oli vastikään vahvistanut Ahvenanmaan hallinnan Suomelle, ja vangittuina oli joukko aseellisin keinoin Ruotsin valtaa ajaneita ahvenanmaalaisia. Sosiaalidemokraatit huomauttivat, kuinka helposti näitä separatisteja oltiin armahtamassa. Osa oli sitä mieltä, että eduskuntaa pitäisi painostaa punavankien lopulliseen armahdukseen asettumalla lakialoitetta vastaan. Lopulta suurin osa puolueen edustajista äänesti ahvenanmaalaisten armahduksen puolesta, sillä kun punavangitkin olivat puolueen mukaan poliittisia vankeja, oli johdonmukaista vaatia armahdusta kaikille poliittisille vangeille.¹⁴

Keväällä 1923 sekä sosiaalidemokraatit että kommunistit ottivat armahdukset esille harvinaisissa yhteismielenosoituksissaan ja eduskunnassa. Eduskunnassa molemmat ryhmät esittivät asiasta omat välikysymyksensä. Kommunistien välikysymys koski myös vuoden 1918 jälkeen valtiorikoksista tuomittuja eli lähinnä heitä itseään. Pääministeri Kyösti Kallio totesi valtiollisia eli poliittisia vankeja olevan enää kaksi, kun taas sosiaalidemokraattien näkemys oli, että heitä oli yhä 92. Muut silloiset viitisensataa ”kapinavankia” olivat hallituksen mukaan tuomittu myös muista kuin valtiollisista rikoksista. Hallituksen näkemyksen mukaiset kaksi poliittista vankia olivat Satakunnan rintaman punaisten viimeinen komentaja Hannes Uksila ja Edward Valpas-Hänninen, joka ei ollut juuri osallistunut sisällissotaan mutta oli paennut sodan jälkeen Venäjälle ja palattuaan vuonna 1919 tuomittu valtiopetoksesta. Vasemmiston mielestä monen punavangin ”yksityisrikkokset” olivat luonteeltaan sellaisia, että ne liittyivät valtiorikokseen, esimerkiksi painovapauslain rikkomukset. Välikysymykset eivät johtaneet mihinkään, mutta oikeusministerin ehdotuksesta presidentti armahti myöhemmin elokuussa 17 henkilöä.¹⁵

Koska armahduskysymys oli jatkunut jo vuosia, vapauteen pääsi tai ehdonalaisensa päätti koko ajan ”kapinavankia” ilman uusia lakejakin. Itse asiassa oikeiston yksi peruste uusien armahduksien vastaan oli juuri se, että aika hoitaisi pian tehtävän. Silti

kesti vielä muutamia vuosia ennen kuin kysymys poistui päivä-järjestyksestä. Sen teki lopulta Tannerin oma yhden puolueen vähemmistöhallitus vuonna 1927, jolloin viimeiset viisikymmentä poliittista vankia vapautettiin ja kansalaisluottamus palautettiin lopuille rangaistuksensa kärsineille. Tannerin hallitusta sinänsä voi tietystä näkökulmasta pitää eheytyksen läpimurtona ja demokratian voittona. Presidentti Relanderin, edistyspuolue-laisten ja osan maalaisliittolaisista näkemys oli, että ”antaa sosiaalidemokraattien yrittää”. Myös ruotsalaiset, jotka aiemmin olivat kiivaammin vastustaneet armahduksia, olivat lämmenneet sosiaalidemokraateille löydettyään näiden kanssa yhteisen rintaman kielitaistelussa. Ääripäät – kokoomus ja kommunistit – sen sijaan vastustivat hallituksen nimittämistä kiivaasti. SDP itse oli puolestaan vuoden 1926 puoluekokouksessa muuttanut kantaansa: hallitukseen voitiin mennä, yksin tai yhdessä muiden puolueiden kanssa, jos sen katsottiin hyödyttävän työväenluokkaa.¹⁶ Eheytystä tai ei, hallituksen taival oli kuitenkin tuskallinen. Lyhytikäisyydessään (joulukuusta 1926 joulukuuhun 1927) se ei tosin eronnut vuosien 1919–1932 hallitusten keskiarvosta.

Sosiaalidemokraatit, suojeluskunnat ja lapuanliike

Toinen suuri kansallisen eheytyksen ja demokratian este vasemiston näkökulmasta olivat suojeluskunnat, jotka etenkin paikallistasolla tarkkailivat työväenyhdistysten toimintaa. Politikoinnin kieltäminen suojeluskunnilta vuosien 1927–1928 asetuksin ja laein ei poistanut niiden ”politikointia” paikallistasolla.¹⁷ Paikalliset suojeluskunnat pyrkivät kontrolloimaan työväenyhdistysten toimintaa, antoivat lausuntoja yksityishenkilöistä esimerkiksi armeijan kutsuntaviranomaisille ja ottivat aktiivisesti ja itsenäisestikin osaa esimerkiksi poliisille kuuluviin toimiin, eikä ainoastaan pyydettyinä virka-apuna.¹⁸ Oikeisto näki kotimaisen vasemiston takana herkästi venäläisen bolševismin haamun, ja ulkoinen maanpuolustus ja kotimaan sisäinen valvonta sulautuivat monen suojeluskuntalaisen mielessä yhdeksi ja samaksi toimin-

naksi. Se taas heijastui työväenliikkeen käsityksiin suojeluskuntalaitoksesta työväestöä vastaan suunnattuna kontrollikoneistona.

Vasemmisto teki eduskunnassa useita esityksiä suojeluskuntajärjestön lakkauttamiseksi, mutta odotetusti ilman menestystä. Vuonna 1926 tuleva pääministeri Tanner ehdotti presidentti Relanderille, että suojeluskunnista tehtäisiin kaikille pakollinen armeijan reservi. Se olisi poistanut suojeluskuntien oikeistolaisen leiman, mutta Relander asetti hallituksen nimittämisen ehdoksi, että suojeluskuntiin ei kosketa.¹⁹ Suojeluskuntien ja vasemmiston suhdetta kuvaa kohu, jonka Tanner aiheutti ottaessaan sairastuneen presidentin velvollisuudentuntoisena sijaisena vastaan Suurkirjon rappusilla suojeluskuntien ja armeijan paraatin toukokuussa 1927. Iso osa hänen omasta puolueestaankin katsoi hänen pettäneen työväenluokan, kun taas suurin osa oikeistosta piti häpeällisenä tehdä kunniaa vasemmistolaiselle pääministerille. Vain maltillisin oikeisto katsoi Tannerin toimineen oikein.

Työmarkkinoiden ongelmat heijastuivat vasemmiston ja suojeluskuntien suhteisiin. Vuoden 1919 satamalakoihin alkaen suojeluskuntalaisia toimi runsaasti sekä lakkorikkureina että rikkureiden värvääjinä. Oikeisto puhui mieluummin lakonmurtajista kuin rikkureista. Työnantajat perustivat vuonna 1920 lakonmurtajatoimintaa varten Suomen Työnantajain Keskusliiton alaisuuteen Yhtymä Vientirauhan. Rekisteröimättömän järjestön johtajaksi nimitettiin Jyväskylän kuuromykkäin koulun opettaja Martti Pihkala, urheilumies Lauri ”Tahko” Pihkalan isovelji, vanhnutunut sosialismin vihollinen ja suojeluskunta-aktiivi, joka vuonna 1933 ilmestyneessä *Aikalaiskirjassa* ilmoittaa perustaneensa suojeluskunnan 40 pitäjään. Lakonmurtajatoiminnan oli Pihkalan oppien mukaan perustuttava sille kansalliselle ja aatteelliselle toiminnalle, joka oli vuonna 1918 nostanut miehet vierasta valtaa vastaan. Lakonmurtamisen nähtiin puolustavan ”valkoista työmiestä” punaista työmaaterroria vastaan. Kaikki murtaajat tai heidän värvärinsä eivät olleet suojeluskuntalaisia, mutta toiminnan aatteellinen ja usein käytännöllinen yhteys suojeluskuntiin oli vasemmistolle ilmiselvää.²⁰

Vuoden 1928 lopulla hallitus kaatui vasemmiston suuttumukseen suojeluskuntalaisten toimien takia. Sosiaalidemokraatit tekivät silloin välikysymyksen koskien suojeluskunnan piiripäällikön puuttumista erään postinhoitajaksi Revonlahdella valitun työmiehen nimitykseen ja Tampereen kaupungintalon pakkoliuttamista Tampereen valtauksen kymmenvuotispäivänä vastoin kaupunginhallituksen kantaa. Ruotsalaisten tuella sosiaalidemokraatit onnistuivat kaatamaan Sunilan hallituksen yhden äänen enemmistöllä.²¹ On ilmeistä, että tällaiset käänteet lisäsivät jyrkimmän oikeiston käsityksiä suomalaisen parlamentarismien ja kansanvallan sisäänrakennetuista ongelmista. Niiden yhdeksi ratkaisuksi nähtiin usein yhden miehen vaaliipiirin järjestelmä, joka olisi puoltajiensa laskelmien mukaan heikentänyt juuri vasemmiston vaalimenestystä. Vasemmisto taas koki valtiovallan katselevan suojeluskuntien politikointia ja omavaltaisuuksia läpi sormien. Sosiaalidemokraattien näkökulmasta suojeluskunnat olivat, jos ei nyt suorastaan ”luokkakaarti”, niin kuitenkin poliittinen koneisto, joka oli aidon demokratian ja todellisen eheytymissen esteenä. Kysymys suojeluskuntien poliittisuudesta ja etenkin sen yhdenmukaisuudesta on kuitenkin hankala, sillä edes järjestön johto ei voinut täysin tietää paikallisten osastojen mielialoja ja -piteitä. Onkin esitetty, että suojeluskunnat samaan aikaan sekä rajoittivat ja uhkasivat demokratiaa että mahdollistivat sen.²²

Syksyllä 1929 virinnyt lapuanliike oli käänteentekevä ilmiö sekä kansallismielisille piireille että sosiaalidemokraateille. Paljolti kommunistien toiminnan aktivoitumisesta ärhäköitynyt kansallismielisyys suuntasi nyt kiukkunsa paitsi vasemmistoa, myös suomalaisen demokratian pelisääntöjä vastaan. Puolue-elämä nähtiin mädännäisenä ja ulkoparlamentaarinen vaikuttaminen ”tervehdyttävänä”. Suorastaan jopa uhkailtiin otettavan oikeus omiin käsiin, jos järjestelmä ei kykenisi toimimaan. Liikkeen vaatimukset koskivat kommunistisen toiminnan kieltämistä, mutta sosiaalidemokraatit tunsivat myös itsensä uhatuiksi – eihän voinut tietää, johtaisiko yksi askel toiseen ja myös sosiaalidemokraattien vainoamiseen. Sosiaalidemokraattien tuki vallitsevalle järjestelmälle vankistui lapuanliikkeen noustua, ja sanat

'laillisuus', 'kansanvalta' ja 'demokratia' alkoivat toistua puolueen retoriikassa yhä useammin.²³ SDP löysi ennen pitkää itsensä samalta puolelta niin sanottua "laillisuusrintamaa" maalaisliiton, edistyspuolueen ja ruotsalaisen kansanpuolueen kanssa. Näin sosiaalidemokraattinen työväenliike olikin tiukasti puolustamassa sisällissodan voittajien luomusta. Kansakunnan eheytyminen näyttikin äkkiä nytkähtäneen eteenpäin – lapuanliikkeen tahattomalla myötävaikutuksella.

Lapuanliike luisui yhä tihentyvien laittomuuksien linjalle vuoden 1930 aikana. Liikkeen johto ei ottanut vastuuta yksittäisten kannattajiensa rötöksistä, mutta ei myöskään tuominnut niitä. Osansa saivat sosiaalidemokraatitkin: muun muassa eduskunnan varapuhemies Väinö Hakkila siepattiin ja kyyditettiin kesähuvilaltaan Teiskosta mukiloituna Pohjanmaalle kesällä 1930. Heinävetinen kunnanvaltuutettu Onni Happonen muilutettiin ja lopulta murhattiin. Sosiaalidemokraatteja närkästytti erityisesti se, että lapuanliikkeen rikoksia tuntui olevan kovin vaikea selvittää ja syyllisiä saattaa vastuuseen. Entisen presidentin K. J. Ståhlbergin ja hänen puolisonsa kyyditys kotoaan Kulosaaresta Joensuuun lokakuussa 1930 oli jonkinlainen kulminaatio: se herätti huomiota ulkomaita myöten ja heikensi merkittävästi lapuanliikkeen julkisuus kuvaa kotimaassa. Maltillisempi kannattajakunta alkoi irtautua kansanliikkeestä, oikeistoradikaalisin aines jäi.²⁴

Kommunistilakien tultua hyväksytyiksi voimansa tunnossa ollut kansanliike ei suinkaan lakkauttanut itseään vaan järjestäytyi Lapuan Liike ry:ksi marraskuussa 1930. Kuten sosiaalidemokraatit olivat ennakoineetkin, he olivat nyt liikkeen uusi vihollinen. Kokouksessa laadittu julkilausuma totesi sosiaalidemokraateista, että "niin kauan kuin ne säilyttävät marxilaisen materialistisen kantansa, [heitä] on pidettävä kommunismin juurena ja sen läheisinä liittolaisina ja auttajina". Isänmaallisten puolueiden yhteistyötä sosiaalidemokraattien kanssa oli siksi "pidettävä yhteisen asian peittämisenä".²⁵ Toisaalta lapuanliikkeen ärhentely ei purrut entiseen tapaan: maltillinen oikeisto, joka aluksi oli tukenut liikkeen päämääriä, katsoi sen tehtävän tulleen täytetyksi kommunistilakien myötä. Yhdistykseksi järjestäytynyt Lapuan

Liike ei myöskään enää ollut spontaani kansanliike, vaan poliittinen järjestö, joka tammikuun 1931 presidentinvaaleissa toimi aktiivisesti kokoomuksen ehdokkaan P. E. Svinhufvudin puolesta. Oli pelko, että liike yhdessä suojeluskuntien paikallisosastojen kanssa ryhtyisi väkivaltaisuuksiin, jos Svinhufvud ei voittaisi. Svinhufvud voitti tunnetulla tavalla K. J. Ståhlbergin kolmannella kierroksella täpärästi kahden valitsijamiehen erolla.²⁶

Tällaisen ilmapiirin vallitessa ei lopulta ole yllättävää, että kun loppuvuonna 1931 alkoi kiertää huhuja lapuanliikkeen kapina-aikeista, puoluejohtaja Tanner oli laillisuustahojen vastakampanjasta jopa paremmin informoitu kuin Sunilan maalaisliittolaisen (II) hallituksen kaksi kokoomusministeriä, joihin ei kokoomuksen lapualaissympatioiden vuoksi tässä asiassa luotettu. Maalaisliiton, ruotsalaisen kansanpuolueen ja edistyspuolueen piirissä, etenkin niiden lehdistöväen keskuudessa syntynyt salainen laillisuusjärjestö *Pro patria et lege*, Isänmaan ja lain puolesta, tiedotti Tannerille muun muassa kenraalimajuri K. M. Walleniuksen ja *Ajan Sanan* päätoimittajan, everstiluutnantti Arne Somersalon kiihotusmatkoista ympäri Suomea. Samaten sosiaalidemokraattiselle lehdistölle esitettiin pyyntö osallistua kampanjaan laillisuuden puolesta, toki karttaen suojeluskuntien vastaista ”turhaa sanoilla ärhentelyä”.²⁷ Tällaiseen kampanjaan sosiaalidemokraatteja ei tarvinnut kahta kertaa pyytää.

Mäntsälän kapina maaliskuussa 1932 oli lapuanliikkeen ja samalla suojeluskuntien politikoinnin loppunäytös. Tässä ei ole syytä syventyä itse kapinaan, vaan pohtia sen merkitystä sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen, eheytyksen ja demokratian kannalta. Kapinahan lähti liikkeelle sosiaalidemokraattien kansanedustajan Mikko Erichin puhetilaisuuden estämisestä Ohkolan työväentalolla (itse kapina siirtyi Mäntsälän suojeluskuntatalolle). Kapinalliset myös lähettivät presidentille sähkeen, jossa sanottiin, että ”punainen marxilainen sosialidemokratia” oli kukistettava, tai sitä suojelevaa valtiovaltaa uhkaisi hävitys.²⁸ Viikon kestäneen kapinan jälkeen Lapuan Liike ry. kuitenkin lakkautettiin samojen tasavallan suojelulakien perusteella, joita alkuperäinen lapuanliike oli ajanut kommunisteja vastaan, ja

kapinaan osallistuneet suojeluskuntajohtajat menettivät virkansa. Toisaalta myönnytyksenä lapualaisille laittomuuksiin tiukasti suhtautunut sisäministeri Ernst von Born (ruots.) painostettiin eroamaan. Tuomitut kapinajohtajat saivat armahduksen vain muutaman kuukauden vankeuden jälkeen.

Vaikka kapinan jälkiselvittely jätti oikeudenmukaisuuden kannalta toivomisen varaa (verrattuna sisällissotaan osallistuneiden punaisten rivimiestenkin rankaisemiseen), mistä sosiaalidemokraatit luonnollisesti huomauttelivat, kapinan kukistuminen oli demokratian kannalta voitto. Ulkoparlamentaarinen painostus, uhkailu ja voimankäyttö eivät toimineet Suomessa, eivätkä suuret kansanjoukot vihanneet kansanvaltaista järjestelmää samalla tavoin kuin kapinajohtajat, jos ollenkaan. Hieman pidemmällä tähtäyksellä kapina merkitsi käänteisesti voittoa myös eheytymiselle, sillä se vieraannutti entisestään suomalaisten enemmistöä äärikansallismielisestä ajattelusta, ehkä jopa sisällissodan jälkeisestä valkoisen Suomen ideaalista. Suojeluskuntien politikointi laimeni samalla, kun sen jäsenistön sosiaalinen jakauma alkoi vähitellen muuttua kohti väestön yleistä sosiaalista jakaumaa. Keväällä 1934 suojeluskuntajärjestö sidottiin uuden aluejärjestelmän kautta tiukemmin armeijaan ja maanpuolustukseen.²⁹ Kapinan raunioilta syntyi kyllä uusi äärioikeistolainen ryhmitymä, Isänmaallinen kansanliike (IKL), mutta sen rekisteröinti puolueeksi kytki sen parlamentaariseen järjestelmään. Koska IKL:n saamat äänet olivat käytännössä myös pois kokoomukselta, oikeiston painoarvo eduskunnassa ei noussut, pikemminkin päinvastoin.³⁰ Äärioikeiston momentum Suomessa oli menetetty, ja sen kenttä sirpaloitui merkitykseltään vähäisiksi pieniksi fasisistisiksi tai semifasisistisiksi järjestöiksi, kuten Silvennoinen, Tikka ja Roselius ovat osoittaneet.³¹

Mäntsälän ”henkeä” ei silti heti puhallettu sammuksiin. Sosiaalidemokraatit saivat huomata sen ns. Tampereen lippujupakassa. Sosiaalidemokraattien hallitsema Tampereen kaupunginhallitus kielsi julkisten rakennusten liputuksen vapaussodan päättymisen 15-vuotispäivänä 16. toukokuuta 1933. Jo yksin tämä närkästytti oikeistopiirejä, mutta vielä enemmän ne suuttuivat, kun kaupun-

gin johto salli toukokuun lopussa sosiaalidemokraattien liputtaa Hämeenkadun puolueen ja Suomen lipuin puoluekokouksensa ajaksi. Kokouspäivänä helatorstaina Pohjois-Hämeen suojeluskuntapiirin upseerit, 152 miestä piiripäällikkönsä everstiluutnantti Aaro Pajarin johdolla marssi vaatimaan puoluelippujen poistamista, ilman aseita kuitenkin. Kaupungin poliisimestari ei vaatimuksiin suostunut. Yllytetty ”nuoriso” oli jo edellisenä iltana kaatanut lipputangot, mutta puoluekokousväki oli nostanut ne pystyyn. Nyt suojeluskuntalaiset ottivat puoluelippuja väkisin pois. Syntyi nujakoita ja kiviäkin lenteli. Kun viimein kaupungin poliisi esitti sosiaalidemokraateille pyynnön lippujen poistamisesta, puoluejohto suostui ja otti itse loput liput alas tilanteen rauhoittamiseksi.³²

Lippujupakka sai suurta huomiota, kuten myös tapahtuman jälkiselvittelyt. T. M. Kivimäen edistyspuoluelainen vähemmistöhallitus, joka pysyi pystyssä paljolti sosiaalidemokraattien tuella, kokoontui tapauksen tiimoilta jo samana päivänä ja halusi suojeluskuntien johdon erottavan piiripäällikkö Pajarin. Presidentti Svinhufvud ei pitänyt sitä tarpeellisena. Suojeluskuntien päällikkö Lauri Malmberg kutsui poliittisen paineen alla Pajarin puhuteluun. Siinä kaikki. Kun Tanner elokuussa 1933 sanoi puheessaan suojeluskuntajärjestöä ”diktatuurimiesten” soluttamaksi ja sen tähtäävän demokratian hävittämiseen, hän sai painokanteen ja 20 päiväsakon tuomion perättömistä väitteistä. Sosiaalidemokraatit vaativat Pajaria ja muita upseereja asetettavaksi syytteeseen, ja viimein niin tapahtui oikeuskanslerin aloitteesta syyskuussa 1933. Maaliskuussa 1934 sotaylioikeus tuomitsi Pajarin kotiaarestiin 20 päiväksi ja kahdeksalle muulle upseerille kirjallisen muistutuksen. Tuomiot olivat siten paljon Tannerin saamaa lievempiä. Sosiaalidemokraattinen lehdistö otti tapauksesta ja sen selvittelyn vaiheista kaiken poliittisen hyödyn irti.³³ Sen verran vaikutusta jupakalla oli, että presidentti ja hallitus painostivat Malmbergin pitkälle virkavapaalle vuoden 1934 alusta.

Aitosuomalaisia eheyttäjiä

Jako valkoisiin ja punaisiin tai voittajiin ja hävinneisiin ei ollut ainoa sotienvälisessä Suomessa. Toinen jakolinja oli kielipoliittinen. 1920-luvun alkuvuosina säädetyt kielilait (koskien muun muassa virkamiesten kielitaitoa, kouluopetusta, silloista valtionyliopistoa eli Helsingin yliopistoa, kaksikielisiä kuntia) eivät tyydyttäneet sen paremmin ruotsin- kuin suomenkielisiäkään. Suhautuminen ruotsin kieleen vaihteli porvarillisen puolen sisällä ja johti eduskunnassa ruotsalaisen kansanpuolueen eristäytymiseen ja liittoutumiseen monissa kysymyksissä sosiaalidemokraattien kanssa. 1920-luvun puolivälistä alkaen kielitaistelu kiihtyi, kun niin sanottu aitosuomalainen liike alkoi vaatia (itse määrittelemiensä) ruotsinkielisen väestön etuoikeuksien purkamista ja julkishallinnon suomalaistamista. Aitosuomalaisten liitto perustettiin aiemmin syntyneiden paikallisten aitosuomalaisten kerhojen pohjalle vuonna 1926, mutta aitosuomalainen liike oli kokonaisuudessaan tätä järjestöä laajempi.³⁴ Aitosuomalaisten liiton lisäksi siihen voi lukea useimmat sotienvälisen ajan kansallismielisistä järjestöistä, joista kielipoliittisesti ja muutenkin ärhäkkäin oli Akateeminen Karjala-Seura (AKS).

Aitosuomalainen liike tavoitteli kansallisen eheytyksen hengessä myös sosiaalidemokraattien kannatusta. Jos kansallinen, suomenmielinen porvaristo ja työväestö lähentyisivät toisiaan, vahvistuisi rintama ruotsalaisuutta vastaan. SDP ei aitosuomalaisuudelle lämmennyt.³⁵ Puolueen johtajistoon kuuluneen J. W. Kedon arvosteltua aitosuomalaisia hallitusmuodon vastaisesta toiminnasta *Aitosuomalaisen* nimimerkki Seppo kommentoi, että sosiaalidemokraattienkin tulisi ymmärtää, ettei kansallistunto vähääkään heikennä laillista työväenliikettä samalla, kun se on varma rokote kommunismia vastaan.³⁶ SDP:llä oli sekä pragmaattisia että ideologisia perusteita kannattaa kielisopua. Ensinnäkin puolueen riveissä toimi runsaasti myös ruotsinkielisiä. Toiseksi puolueen yhteistyö eduskunnassa ruotsalaisten kanssa mahdollisti toiminnan muita oikeistopuolueita vastaan silloin, kun sosiaalidemokraattien oma parlamentaarinen voima

ei siihen riittänyt. Sosiaalidemokraattien poliittinen asema muistutti oikeiston paineessa kielivähemmistön asemaa, ja työväen etujen heikentäminen oli samastettavissa kielivähemmistön etujen heikentämiseen. Lisäksi kielikysymyksessä kiivaimmat olivat samalla yleensä kiivaita vasemmistovihassa.

Kielitaistelun keskiöön nousi 1920-luvun loppupuolella Helsingin yliopiston suomalaistaminen. Sosiaalidemokraatit eivät siitä innostuneet. Aitosuomalaiset ylioppilaat edustivat valtaosin vasemmistovastaisia valkoisen Suomen arvoja, eikä yliopistolla kokonaisuudessaan ollut työväenluokalle kovin suurta merkitystä. Tunnettu on Tannerin myöhempi toteamus eduskunnassa yliopiston suomalaistamisesta, että se oli Suomen työväenluokalle ”kuudennen luokan kysymys”.³⁷ Sosiaalidemokraattisten ylioppilaiden Akateemisen Sosialistiseuran huhtikuussa 1932 kielikysymyksen tiimoilta järjestämässä avoimessa keskustelutilaisuudessa totesi alustajana toiminut kansanedustaja Hannes Ryömä, että yliopiston suomalaistaminen ei ole tarpeen ja että suomenkielisille ylioppilaille on päinvastoin hyötyä siitä, että kuuntelevat joitakin ruotsinkielisiä luentoja. Sitä paitsi, oli alustaja lisännyt, työväestön kannalta oli samantekevää, olivatko sen sortajina suomalaiset vai ruotsalaiset.³⁸

Vuonna 1922 perustettu Akateeminen Karjala-Seura oli alkuvuosinaan suuntautunut vahvasti kansakunnan eheyttämiseen kielipolitiikan ja heimotyön ohella. Ylioppilasjärjestö näki tehtäväkseen kansalaissodan haavojen parantamisen ja sillan rakentamisen suomalaiseen työväestöön. Suomalainen työmies oli kansalliselta kannalta arvokkaampi kuin ruotsinkielinen yläluokka, joka oli myös kielivihollinen. Eheytystehtävä sopi juuri ylioppilaille, joiden oli asetettava puolue- ja luokkataistelujen yläpuolelle, kuten AKS:n alkuaikojen ideologian muotoilija, varapuheenjohtaja Niilo Kärki esitti ”linjanvetopuheessaan” alkuvuonna 1924. Martti Haavio puhui itsenäisyyspäivän juhlapuheessaan vuonna 1924 vapaussodan haavojen umpeuttamisen tärkeydestä samalla, kun näki koko sodan syntyneen ”itäisen vihamiehemme kavaluuden takia”. Vilho Helanen puolestaan lausui AKS:n vuosijuhlissa 1925 kuuluisat sanansa, kuinka ”[m]e olemme myöskin

pesseet silmistämme pahan unen valkoisista ja punaisista, joita ei mikään mahti maailmassa enää muka yhdistää voi”. Punaisista tosin kommunistit rajattiin eheytyksen ulkopuolelle: raja porvarien ja sosialistien välillä oli siirrettävä kulkemaan kommunistien ja kaikkien muiden välillä.³⁹

AKS:n eheytykslinja oli kuitenkin enemmän aatteellinen ideaali kuin toimenpideohjelma, sillä käytännön toimiin ajatus ei koskaan ehtinyt edetä. Seuran alkuvuosien aatemaailmassa näkynyttä ruutulaista valtiososialismia voi tietyllä tavalla pitää kansallisen eheytyksen poliittisena päämääränä, mutta ei siitä ollut eheytyksen askelmerkeiksi. Eheytysspuheen innokkuuden perusteella olisi luullut Tannerin sosialidemokraattisen hallituksen hyvinkin vastanneen odotuksia, mutta näin ei ollut. AKS pettyi siihen, ettei Tannerin hallitus ollut lainkaan kiinnostunut kielij- ja suomalaisuusasiasta, vaan päinvastoin teki eduskunnassa edelleen yhteistyötä ruotsalaisen kansanpuolueen kanssa. Syytä pettymykseen oli siinäkin, ettei eheytysspuhe ollut herättänyt mitään vastakaikua työväenliikkeen piirissä. 1920-luvun lopulla järjestön eheytysspuhe alkoikin laimeta. Samoin hiipui eheytykseen liittynyt valtiososialismin aate, jolloin AKS:n keskeisiksi aatesisällöiksi jäivät aitosuomalaisuus, kommunisminvastaisuus, ryssäviha, Suur-Suomi- ja heimoaate.

Eheyttäminen jopa ajatuksen tasolla kävi vaikeammaksi ilmapiiirin kiristyessä vuoden 1929 loppupuolella lapuanliikkeen noustua esiin. Saman vuoden itsenäisyyspäivän puheessaan Martti Haavio totesi ensin kansan olevan eduskunnassa polviltaan ”sosialistis-ruotsalais-kommunistisen kolmiliiton” edessä, mutta päätyi kuitenkin toivomaan Suomen nuorison tien käyvän ruotsalaisten ohitse sosiaalidemokraatteihin, jotka voivat ”olla reiluja suomalaisia, kun tulee tiukka paikka”.⁴⁰ Kuvaavasti Haavion puheen sisältävän *Suomen Heimon* numeron kannessa on Vihtori Kosolan tervehdys, jossa vaaditaan 12 vuotta aiemmin aloitetun vapaustaistelun viemistä voitokkaaseen loppuun ja bolševismin kitkemistä. Vuoden 1930 alussa vt. puheenjohtaja Erkki Virta katsoi tärkeiden yhteiskunnallisten ja valtiollisten kysymysten vaativan suomalaiskansallista yhteisrintamaa, jossa

sosiaalidemokraatitkin olisivat mukana.⁴¹ Asia liittyi tietenkin valmisteilla olleisiin kommunistilakeihin. Puhe kansan eheyttämisestä ja yhteistyöstä sosiaalidemokraattien kanssa kuitenkin väheni *Suomen Heimossa* vuoden 1930 aikana. Vielä syyskuussa pakinoitsija Lautamies eli Urho Kekkonen pelkäsi, että se "[m]iehetön sosialidemokraattien vainoaminen, jos sille ei esteitä panna, tulee tekemään tehtävänsä" eli johtamaan maltillisen työväenliikkeen äkkijyrkälle kannalle.⁴² Pakina jäi lehdessä Kekkosen viimeiseksi, sillä AKS:n johdon kääntyessä lapuanliikkeen kannattajiksi hän ja muut laillisuuden kannattajat, kuten Haavio, lakkasivat kirjoittamasta lehteen ja Mäntsälän kapinan myötä erosivat AKS:stä kokonaan.

AKS:n johtoa oli Mäntsälän kapinan jälkeen mukana perustamassa Isänmaallista kansanliikettä, jonka ohjelma oli paljosta velkaa AKS:n ohjelmalle. Puolueeksi perustetun IKL:n oli tosin loivennettava AKS:n jyrkimpiä kantoja esimerkiksi kielipolitiikan suhteen. AKS:n ei sen sijaan tarvinnut loiventaa mitään. Sen uusi fasismia liehittävä aatemaailma toi eheytyksen uudella tavalla takaisin. IKL:n *Ajan Suunta* -lehteen siirtyvä *Suomen Heimon* entinen päätoimittaja Rauno G. Kallia kirjoitti vuoden 1933 lopulla, että "kansallisesti valveutuneen nuorison" tärkein tehtävä oli "suomalaisen *työmiehen voittaminen takaisin Isänmaalle*" (kursivointi alkutekstissä). Isänmaallisen nuorison oli käytävä "vakavaan kamppailuun vasemmiston kanssa työmiehen sielusta, hänen pelastamiseksi väärän kansainvälisyyden lumosta ja puoluepaaviensa kiskonnasta". Tukea tähän vaikeaan työhön oli turha odottaa miltään taholta IKL:ää lukuun ottamatta. Myös porvaripuolueet tulisivat suhtautumaan siihen kylmäkiskoisesti, toiset siksi, että pitivät yritystä toivottomana, toiset siksi, että se häiritsisi puolueiden nykyistä tasapainotilaa, mutta ennen kaikkea siksi, että se väistämättä aiheuttaisi jonkin verran "mieltenkuohua kansassa" ja olisi siksi myös leimattavissa levottomuuden aiheuttamiseksi.⁴³

Vilho Helasen paatoksellinen puhe AKS:n itsenäisyysjuhlassa 1933 ei peittele uutta ideologiaa. Helanen kuulee maassa vain hädän ja tuskan ääniä ja kaiken lävitse pauhaavan kansanluok-

kien keskinäisen katkeruuden ja vihan. Vallitseva kansanvaltainen järjestelmä ei voi nostaa kansaa voimakkaaksi: "[v]ain yksilöjen elävä yhteistahto ja ehdoton alistuminen palvelemaan korkeimpaansa – kokonaisuutta – johtavat kansalliseen voimaan". Yhteistahto ja yksilön alistuminen julistavat "jo aivan toista maailmankatsomusta, täysin vastakkaista vallitsevalle järjestelmälle, joka yrittää huumata suuret kansanjoukot huutamalla itään ja länteen yksilön vapautta ja yksilön oikeuksia". Mutta Suomen korpivaelluksen päätepisteessä on "kansallisen yhtymisen ja valtakunnallisen voiman luvattu maa". Siksi AKS viittooi kaikkia kansanluokkia "nousemaan, yhtymään ja lähtemään isänmaallisen ylösnousemuksen tielle". Pian marssittaisiin kohti uutta päivää soihtujen julistaessa, että "kansakokonaisuus on ylin ja isänmaa on kaikki". Silloin vanha järjestelmä olisi mennyt kalua.⁴⁴

Sosiaalidemokraatit suhtautuivat AKS:n eheytyspuheeseen penseästi jo 1920-luvulla, ja järjestön siirtyessä yhä enemmän oikealle pienimmätkin mahdollisuudet lähentymiseen olivat menneet. Puhe työläisten "voittamisesta isänmaalle" kuulosti siltä, kuin oikeisto olisi tahtonut täydentää vuoden 1918 voittoon vielä työläisten vapaiden ajatustenkin kukistamisella. Koska AKS:n eheytytys ei koskaan edennyt konkreettisiin toimiin puheidon ja kirjoitusten lisäksi, se ei noussut miksiäkään suureksi kannanottojen aiheeksi työväenliikkeen sisällä. Sitä paitsi eheyttäjät eivät työläisten näkökulmasta näyttäneet itsekään elävän oppinsa mukaan, sillä kansallismieliset ylioppilaat toimivat innokkaina lakonmurtajina tai murtajien värväreinä aikakauden suurissa lakoissa (muun muassa lähes vuoden kestäneessä satamalakossa vuosina 1928–1929). Mäntsälän kapinan jälkeinen AKS:n puhe luokattomasta yhteiskunnasta ja itsensä uhraamisesta kansakokonaisuuden⁴⁵ hyväksi oli jo täysin toivotonta työväestön suosion kalastelua ja heijasti ehkä enemmän järjestön tarvetta ideologiansa uudelleen määrittelyyn kuin todellista pyrkimystä kansakunnan eheytykseen.

Sosiaalidemokraatit ja Itsenäisyyden Liitto

Toisin kuin useimmat muut kansallismieliset järjestöt Itsenäisyyden Liitto (IL) oli kielipoliittisesti neutraali. IL syntyi aluksi ylioppilasjärjestönä, mutta muuttui pian yleiseksi kansalaisjärjestöksi. Jos suojeluskuntajärjestöä ei oteta huomioon, IL oli sotienvälisen ajan kansallismielisistä järjestöistä suurin: enimmillään vuonna 1931 sillä oli runsaat 9000 jäsentä (AKS:ssä oli koko sen historian aikana runsaat 4000 jäsentä).⁴⁶ IL:n perusti vuonna 1924 Erkki Räikkönen, joka oli myös AKS:n alkuperäisiä perustajia mutta joka oli eronnut AKS:stä vastalauseena sen omaksumalle kielilinjalle ja osin henkilötason ristiriidoistakin johtuen. Räikkönen ei ollut muodollisesti Liiton johdossa, vaan ainoastaan johtokunnan eli hallituksen jäsen.⁴⁷ Hän oli kuitenkin Liitossa näkyvä vaikuttaja, sillä hän päätoimitti vuonna 1926 aloittanutta järjestön lehteä *Itsenäinen Suomi*, jota hän aluksi kustansi omilla rahoillaan. Syntytaustansa vuoksi IL:lla oli alusta pitäen huonot suhteet AKS:aan, ja järjestöt nokkivat jatkuvasti toisiaan lehtiensä palstoilla.

Jo IL:n perustamiskokouksessa sen valtuuskuntaan liittyi niin sanottuna seniorijäsenenä (IL oli tuolloin vielä muodollisesti ylioppilasjärjestö) sosiaalidemokraattien kansanedustaja, arkeologi Julius Ailio. Liiton ohjelma ei kuitenkaan ollut vielä täysin muotoutunut, ja SDP:ssä tunnetun epäluulon takia Ailion oli pian erottava. Kun *Itsenäinen Suomi* alkoi ilmestyä, myös Liiton ohjelma alkoi kirkastua. Tärkeimmäksi tehtäväksi lehti (käytännössä Räikkönen) asetti ”kansamme eheyttämisen”. Eheytyks käsitte myös ruotsinkielisen väestönosan, jonka tietoja ja taitoja tarvittiin ”siihen luovaan ja rakentavaan työhön, jonka tarkoituksena on säilyttää Suomi itsenäisenä valtakuntana”. Eheyttäminen tapahtuisi vahvistamalla isänmaanrakkautta koko kansan keskuudessa ja herättämällä yhteenkuuluvaisuuden tunnetta eri kansankerrosten välillä. Yhteiskuntaluokkien lähentäminen toisiinsa oli ratkaisevampaa Suomen tulevaisuudelle kuin aitosuomalaisuus koskaan saattoi olla. Inkeriläistäustaisen Räikkösen vaikutuksesta myös heimotyö oli ohjelmassa mukana, mutta sitä

voitiin edistää vain rauhanomaisin keinoin, tekemällä tunnetuksi Karjalan ja Inkerin oloja ja kohottamalla itäkarjalaisten ja inkeriläisten sivistystä.⁴⁸

Ohjelma näytti olevan sosiaalidemokraateillekin mahdollista allekirjoittaa. Vuonna 1926 IL:n valtuuskuntaan liittyi SDP:n kansanedustaja, toimittaja Reinhold Swentorzetski (myöhemmin Svento). IL jopa julkaisi Swentorzetskin kirjan *Politiikan taito* ja sai näin sen julkaisemisesta näytön eheytykslinjastaan. Kaiketi Svento oli myös etsinyt turhaan teokselleen kustantajaa.⁴⁹ Swentorzetskin perässä valtuuskuntaan tulivat seuraavana vuonna myös Väinö Hupli, joka oli tuolloin Tannerin hallituksen ministerinä, kansanedustaja Artturi Aalto ja *Suomen Sosiaalidemokratian* päätoimittaja Anton Huotari. SDP kokonaisuutena ei silti lämmennyt IL:lle, jota pidettiin kuitenkin porvarillisena kansalaisjärjestönä. Puoluesihtööri K.H. Wiik kirjoitti IL:n eheyttämislinjasta, että siinä porvaristo esitti oman luokkaetunsa ”kansan yhteisetuna”. Wiikin mukaan jotkut nuoremmat mainitun liiton toimihenkilöistä saattoivat sen hyvässä uskossa ottaa todestakin, mutta toiset esittivät asiat tietoisesti väärin. Jos työväki saataisiin uskomaan ”yhteisiin etuihin”, se kahlehtisi työväen luokkavoimaa ja porvaristo voisi istua rauhassa. Joitakin uudistuksia voisi porvaristo sen jälkeen myöntää, mutta ei niitäkään kiitokseksi siitä, että työväki oli luokkataistelusta luopunut.⁵⁰

Juuri Wiik oli se, joka jyrkimmin vastusti sosiaalidemokratien osallistumista IL:n toimintaan ja vaikutti sosiaalidemokratien lähtöön järjestöstä. IL:n valtuuskuntaan kuuluneet sosiaalidemokraatit erosivat järjestöstä alkuvuonna 1929. Muodollisena eron syynä oli jo pääministeriksi tällä välin nousseen Oskari Mantereen Liiton itsenäisyysjuhlassa 1928 pitämä, vuoden 1918 tapahtumia käsitellyt ja työväestöä loukannut puhe.⁵¹ IL:n eheyttämislinja koki tässä takaiskun, mutta toisaalta Liiton alkujaan sitenkin melko oikeistolainen pohjavire pääsi puhaltamaan rehellisemmin esiin. Väinö Tanner ja Väinö Wuolijoki esiintyvät *Itsenäisen Suomen* avustajien luettelossa vuoden 1930 alkuun, mutta se lieenee ollut tahaton (ellei julkaisijan puolelta peräti tahallinen) jäänne. Lehteen he eivät kuitenkaan kirjoittaneet.

Sosiaalidemokraattien lähdön jälkeen kommunismin vastustaminen nousi etualalle IL:n propagandassa ohitse kansakunnan eheyttämisen ja yleisisänmaallisuuden. Lapuanliikkeen nousun myötä loppuvuonna 1929 myös Itsenäisyyden Liitto alkoi siirtyä oikealle, aivan kuten oli tapahtunut AKS:ssä. Tuolloin *Itsenäisen Suomen* päätoimittaja Erkki Räikkönen ryhtyi taistoon IL:n johtokunnan enemmistöä vastaan, jotta Liitto olisi ottanut ohjelmaansa kommunismin vastustamisen erityiskohdaksi. Päätoimittajana hän aloitti *Itsenäisessä Suomessa* jyrkän kommunisminvastaisen kirjoittelun marraskuussa 1929.⁵² Johtokunta kannatti *Itsenäiselle Suomelle* toimitusneuvostoa, jolla olisi enemmän sananvaltaa lehden sisältöön. Linjaerimielisyys ratkaistiin liiton puheenjohtajan valinnassa vuosikokouksessa helmikuussa 1930, kun Räikkönen itse asettui ehdokkaaksi. Voi olla, kuten pahat kиеlet AKS:ssä tiesivät kertoa, että Räikkönen oli erityisesti kutsuttanut paikalle kannattajiaan. Puheenjohtajan vaalissa Räikkönen sai 44, ”anti-räikkösläisten” poliittisesti maltillinen Ensio Kytömaa 20 ääntä. Valinnan jälkeen Kytömaata kannattaneet johtokunnan jäsenet jättivät paikkansa vapaiksi, jolloin myös johtokunta täyttyi äänestyksissä räikkösläisistä.⁵³ Räikkösen toimiessa näin sekä Liiton puheenjohtajana että *Itsenäisen Suomen* päätoimittajana järjestön lapualaismielisyys oli kaikille selvää. Varmemmaksi vakuudeksi elokuussa 1930 Kansallisteatterissa järjestetyssä lapuanliikkeen tukikokouksessa Räikkönen valittiin lapuanliikkeen erityisen Helsingin toimikunnan sihteeriksi.

Kommunisminvastaista taistelua edusti *Suomalainen työmieh*-lisälehden julkaiseminen *Itsenäisen Suomen* liitteenä ja myös erillispainoksena toukokuussa 1930. Valistuksellisia keinoja työväestön vieroittamiseksi kommunismista oli terästettävä, kun oli käynyt selväksi, ettei kansakunta yleisesti hyväksynyt lapuanliikkeen ”suoria” keinoja. Kuten *Itsenäisen Suomen* pääkirjoitus totesi, ”[s]anottavasti muita keinoja kommunismin rajoittamiseksi kuin valistuksellinen toiminta ei nyt juuri ole käytettävissä”. Suomalainen työmieh oli tarkoitettu jaettavaksi ”lähinnä kommunisteillemme, mutta myös kommunistisessa ympäristössä eläville isänmaallismielisille työläisille ja muille kansalaisille”.⁵⁴

Lehden sisältö todisteli ei suinkaan suomalaisen työmiehen hyviä vaan venäläisen lajitoverin vielä paljon huonompia olosuhteita. Kuukautta myöhemmin kerrottiin, että *Suomalaisen työmiehen* 30 000 kappaleen painoksesta oli jäljellä enää tuhatkunta. 17 000 kappaletta oli lähetetty postitse ”eri tahoilta hankittujen osoitteiden mukaan”. Helsingin esikaupungeissa lehteä oli jaettu muutamia tuhansia kappaleita.⁵⁵ Lisälehteä ilmestyi kaikkiaan neljä numeroa toukokuuhun 1931 mennessä.

Kaikki eivät IL:n käännettä oikealle hyväksyneet. Syksyllä 1930 Liiton valtuuskunnasta erosi sen edistyspuoluelaisia ja maalaisliittolaisia jäseniä, mikä oli ehkä helpotuskin Räikkösen linjalle. *Itsenäinen Suomi* tuki avoimesti Svinhufvudin valintaa presidentiksi, minkä vuoksi Liittoa arvosteltiin luopumisesta sitoutumattomuudestaan. Mäntsälän kapinan kommentointi tuotti *Itsenäiselle Suomelle* painokanteen. Lehden pääkirjoitus väitti (Sunilan) hallituksen suojelevan ”sosiaalidemokraattien siipien suojassa” käytyä isänmaanvastaista kiihotusta ja piti hallitusta syyllisenä tilanteen kärjistymiseen. Hallitus oli myös jättänyt käyttämättä ainoan todellisen keinonsa kriisin laukaisemiseksi eli eroamisen, kun taas kaikki ansio konfliktin ratkaisusta kuului yksin tasavallan presidentille.⁵⁶ Oikeus päätyi antamaan tasavallan suojelulain perusteella lehdelle kuukauden julkaisukiellon ja sakkoja Räikköselle. Viimeistään nyt IL:n poliittinen linja oli kaikille selvää. Liiton jäsenmäärä väheni niin, että se oli vuoden 1933 lopussa runsaat 5000, neljätuhatta vähemmän kuin pari vuotta aiemmin. Nämä ja muut Räikkösen ”huseeraukset” (kuten mukanaolo IKL:n perustamisessa) aiheuttivat IL:ssa lopulta niin paljon arvostelua, että Liiton vuosikokouksessa 1934 Räikkösen oli luovuttava puheenjohtajan tehtävistä.⁵⁷

Lopuksi

Kaukonäköisimmät päättäjät ymmärsivät jo varhain, että sisällissodan luoman railon umpeen kurominen oli maan tulevaisuuden kannalta välttämätöntä. Se oli välttämätöntä myös vasta

pystytetyn demokratian toimivuuden kannalta: kansanvaltaan sitoutuminen oli eri tavoin vaikeaa niin hävinneille (kenen valtaan sitoutua?) kuin voittajille (miksi luovuttaa vallasta tuumakaan tappion kärsineille?). Esteitä kansakunnan eheytykselle oli paljon: hävinneiden katkeruus, voittajien ylimielisyys ja tarve varmistaa sotilaallinen voitto myös aatteellisesti luomalla uusi, ”vapaussodan” ympärille rakentunut isänmaallisuus; tuhansien punavankien tilanne, jonka voittajat ja hävinneet näkivät eri tavoin; vasemmiston tuntemus olostaan kontrollikoneiston alaisuudessa ja oikeiston pelko siitä, että tuo kontrolli ei pidä. Keskeinen osa kontrollikoneistoa oli suojeluskuntajärjestö. Sosiaalidemokraattinen työväenliike näki eheytyksen omalta kannaltaan: toisaalta oli pidettävä kiinni hävinneiden kunniaista, toisaalta oli raivattava poliittista toimintatilaa uudessa, vaikeassa tilanteessa, mikä edellytti usein myös yhteistyötä voittaneen osapuolen kanssa. Jälkimmäistä tavoitetta palveli myös pesäeron tekeminen kommunisteihin.

Kansallismielisen oikeiston piirissä eheytyks nähtiin ennen kaikkea projektina, jossa työväestö tahdottiin houkutella samojen (valkoisen Suomen) isänmaallisten ja kansallismielisten arvojen taakse. Viime kädessä kysymys nähtiin myös kansakunnan turvallisuuden kannalta tärkeäksi: yhtenäinen kansa olisi vahvempi itäistä uhkaa vastaan. Keskeisten kansallismielisten järjestöjen AKS:n ja IL:n alkuperäisiin ohjelmiin kuului vahvasti eheytyks. Lapuanliikkeen esiinmarssi muutti kuitenkin ratkaisevasti näiden järjestöjen ideologioita, jolloin halut sillanrakentamiseen työväenliikkeen suuntaan haihtuivat ja eheytykspuhe lakkasi. Lapuanliikkeen radikalisoitumisen ja Mäntsälän kapinan myötä myös nämä järjestöt radikalisoituivat – jopa niin, että ne ajoivat lopulta itse itsensä oikeistoradikaaliin marginaaliin, missä niiden todelliset vaikutusmahdollisuudet sekä eheytykseen että havaitsemiensa demokratian valuvikojen korjaamiseen vain heikentyivät.

Kansallismielisten piirien eheytykspuhe ei purrut sosiaalidemokraatteihin sen paremmin kuin työväestöön yleensä lukuun ottamatta sosiaalidemokraattien piipahdusta maltillisen vaiheen

IL:ssa. Kansallismieliseen eheytykseen liittynyt nationalismi oli jo sinänsä vastakkaista työväenaatteen perinteiselle internationalismille, mutta eheytyspuheen sisältö ja luonne eivät yksinkertaisesti puhutelleet työväestöä. Tärkeimpänä syynä siihen oli näköharha, joka johtui näiden piirien epäluulosta kaikkea vasemmistolaisuutta kohtaan. Se peitti näkyvistä sen, että sosiaalidemokraattinen puolue oli pitkin matkaa vuoden 1918 jälkeen muuttunut radikaalista vallankumouspuolueesta parlamentaariseksi reformipuolueeksi, joka jo 1920-luvun alkupuoliskolla asemoi itsensä vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen puolustajaksi, ei sen kaatajaksi. 1930-luvun alussa sosiaalidemokratia oli vallitsevan demokratian säilyttämisen kannalla jopa enemmän kuin itseään isänmaallisina pitäneet järjestöt, jotka tavoittelivat yhteiskuntajärjestelmän muutoksia (esimerkiksi yhden miehen vaalipiirejä, presidentin valtaoikeuksien lisäämistä, fasismin korporatiivista hallintoa, kuka mitäkin), jotkut jopa aseellisin keinoin, kuten Mäntsälän kapina ja sen saama tuki kansallismieliseltä kentältä osoitti. Kun valkoinen valta sisällissodan jälkeen katsoi puolustavansa järjestäytyntä yhteiskuntaa ja punaiset nähtiin sen horjuttajina, 1930-luvun alkupuolella tilanne oli kääntynyt osittain toisin päin: sosiaalidemokraattinen työväenliike halusi säilyttää olemassa olevan kansanvallan, jota kansallismielinen radikalismi puolestaan halusi muuttaa.

Tämä esitys ei ulotu 1930-luvun alkuvuosia pidemmälle, mutta muutama sana lopuksi siitä tosiasiallisesta eheytymisestä, joka lopulta päättyi talvisodan ”ihmeeseen”. Sosiaalidemokraattien 1930-luvun mittaan kasvanut ”isänmaallisuus”, joka oikeistossakin pantiin merkille, johtui enemmän ajankohdan muutoksista kuin mistään tietoisesta eheytyksestä. Suojeluskuntalaitoksen yhteiskunnallisen roolin muuttuminen 1930-luvun puolivälistä alkaen sisäisen rauhan turvaajasta maanpuolustusjärjestöksi oli yksi tekijä, suomalaisuusaatteen terävimpien kulmien pyöristyminen ja äärioikeiston marginalisoituminen toinen, sosiaalidemokraattien oma vaalimenestys (78, 83 ja 85 paikkaa vuosina 1933, 1936 ja 1939) kolmas ja kansainvälisen tilanteen kiristyminen neljäs, vain muutamia mainitakseni. Toki myös aika oli

hieman ehtinyt parantaa sisällissodan haavoja. A. K. Cajanderin punamultahallituksen valtaantulo keväällä 1937 osoitti, että myös yhteiskunta laajemmin oli muuttunut.

Viitteet

- 1 Soikkanen T. 1984.
- 2 Kannisto 2016.
- 3 Roselius 2013, 9.
- 4 Alapuro 1999, 99–102.
- 5 Vain vuoden 1929 vaaleissa SDP jäi 59 edustajanpaikallaan yhtä paikkaa pienemmäksi kuin Maalaisliitto. SDP palasi suurimmaksi jo seuraavan vuoden ennenaikaisissa vaaleissa.
- 6 Tanner 1949, 163.
- 7 Kettunen 2018, suullinen tiedonanto.
- 8 Ks. esim. Jussila, Hentilä & Nevakivi 2009, 148–151.
- 9 Kannisto 2016, 169.
- 10 Kesäkuun 1918 alkupuolella vankileireillä oli vielä noin 74 000 vankia. Myöhemmin samassa kuussa noin 60 prosenttia siihen mennessä annetuista tuomioista muutettiin ehdollisiksi, mikä koski noin 40 000 vankia. Loka-kuussa armahdettiin enintään neljän vuoden tuomion saaneet, hieman yli 10 000 henkilöä. Joulukuun armahduslaki päästi ehdonalaiseen noin 6500 henkilöä. Toisaalta tuomioita odotellessa leirien ja vankiloiden surkeissa oloissa noin 12 500 henkeä ehti menehtyä sairauksiin ja nälkään. Myöskään ns. valkoisessa terrorissa surmatut (yli 8000) eivät ehtineet armahduksista ”nauttia”. Näistä luvuista ks. muun muassa Paavolainen 1974, 176–179, 208. Myöhempi tutkimus on tarkentanut vankien määriä eri aikoina, mutta suuruusluokat ovat tässä olennaiset.

- 11 Soikkanen H. 1975, 351.
- 12 Soikkanen H. 1975, 352.
- 13 Soikkanen H. 1975, 352–353; Tanner 1949, 172.
- 14 Tanner 1949, 173; Tanner 1966, 14–18.
- 15 Kannisto 2016, 110–113.
- 16 Paavolainen 1984, 80–87; Soikkanen H. 1975, 445–452; Tanner 1949, 213–220.
- 17 Selén 2001, 162–165; 278–296.
- 18 Siironen 2006, 186–187, 195–196; Tikka 2018, 93–102.
- 19 Paavolainen 1984, 81–82; Soikkanen H. 1998, 65–66; Relander 1967, 347–348.
- 20 Koivuniemi 1998, 87–98; *Aikalaiskirja 1934* (1933), 514; Soikkanen H. 1998, 66–69.
- 21 Soikkanen H. 1998, 70.
- 22 Kettunen 1998, 276–277.
- 23 Soikkanen H. 1975, 516–517.
- 24 Lapuanliikkeen kytdityksistä ks. Siltala 1985. Liikkeen rikoksista laati maa-laisliittolainen kansanedustaja ja lehtimies Uuno Hannula kokonaiskatsauksen jo omana aikanaan (Hannula 1933). Ks. myös Hakkila 1949, 241–246.
- 25 Hakkila 1949, 251.
- 26 Suojeluskuntajärjestön asemoitumisesta presidentinvaaleissa ks. Selén 2001, 355–358.
- 27 Uino 1983, 201–205; Perälä 1998, 246–251.
- 28 28.2. 1932 päivätyn sähköen olivat Mäntsälään kokoontuneiden joukkojen puolesta allekirjoittaneet Otto Ollikainen ja Albert Vuori. Sähkö on luettavissa teoksessa Somersalo 1932, 69–71.
- 29 Selén 2001, 408–413. Torjuakseen sosiaalidemokraattien syytöksiä luokka-kaartista suojeluskuntajärjestö toteutti vuonna 1933 kartoituksen jäsentensä sosiaalisista taustoista: tuolloin elinkeinonharjoittajia (maanviljelijöistä liikkeenharjoittajiin ja käsityöläisiin) oli jäsenistöstä runsaat 57 %, virkamiehiä ja virkailijoita 15 %, palveluskuntaa ja työväkeä 20 % ja loput opiskelijoita ja muita (ks. Virtanen 1975).
- 30 Kokoomus sai vuoden 1930 vaaleissa 42 paikkaa, mutta sen jälkeisissä 1930-luvun vaaleissa (1933, 1936, 1939) kokoomuksen ja IKL:n yhteinenkin paikkaluku vaihteli välillä 32–34.
- 31 Silvennoinen, Tikka & Roselius (2016).
- 32 Selén 2001, 393–395; Soikkanen H. 1998, 71–72.
- 33 Selén 2001, 396–399; Soikkanen H. 1998, 72–73.

- 34 Valtonen 2017, 234–238.
- 35 SDP:ssä lähinnä vain Yrjö Räsänen eli pakinoitsija Sasu Punanen osoitti myötämieltä aitosuomalaisuudelle (ks. esim. *Suomen Sosialidemokraatti* 2.5., 4.5., 6.5., 11.5. 1925). Eduskunnassa keväällä 1932 kansanedustaja Räsänen kannatti maalaisliiton Jussi Annalan aloitetta Helsingin yliopiston suomalaistamisesta.
- 36 *Aitosuomalainen* 8/1925.
- 37 Tanner on siteerannut eduskuntapuheensa asianomaista kohtaa myös muistelmissaan, ks. Tanner 1966, 192.
- 38 Selostus kokouksen kulusta ja puheenvuoroista, ks. *Aitosuomalainen* 17–18/1932.
- 39 Klinge 1963, 8–12; Valtonen 2017, 256–258.
- 40 *Suomen Heimo* 12/1929; ks. myös Eskelinen 2004, 271–272.
- 41 *Suomen Heimo* 1/1930.
- 42 *Suomen Heimo* 9/1930. Vainoamisella Kekkonen tarkoittaa paitsi lapuanliikkeen toimeenpanemia kyydityksiä ja muita rötöksiä myös porvarillisen lehdistön vihakampanjaa sosiaalidemokraatteja kohtaan näiden äänestäessä ruotsalaisten tuella kommunistilait lepäämän yli uusien vaalien (jotka kyllä tulivatkin pikaisesti, kun presidentti Relander juuri tästä syystä hajotti eduskunnan ja määräsi uudet vaalit lokakuulle 1930).
- 43 *Suomen Heimo* 11–12/1933.
- 44 *Suomen Heimo* 11–12/1933; ks. myös Valtonen 2017, 273–275.
- 45 Kansakokonaisuuden (*Volksgemeinschaft*) käsitettä käytettiin kansallissosialismissa kuvaamaan kansakunnan orgaanista luonnetta ja yhteisyyttä. Itse käsite on kansallissosialismia vanhempi, ja Suomessa sitä käytti AKS:n alkuvaiheen oppi-isä, valtio-oppinut Yrjö Ruutu jo 1920-luvun alkupuolella omassa valtiososialismissaan (ks. esim. Soikkanen T. 1991, 237–240).
- 46 Jäsenluettelo, ks. *Itsenäinen Suomi* 1/1932; AKS:n jäsenistöstä ks. Kuusi & Aitola (1991).
- 47 Eskelinen 2004, 143–144; Kallio 1976, 22–24.
- 48 *Itsenäinen Suomi* 1/1926 ja 4/1926; ks. myös Kallio 1976, 28–29.
- 49 Kallio 1976, 65.
- 50 *Suomen Sosialidemokraatti* 27.6.1928.
- 51 Kallio 1976, 72–73.
- 52 *Itsenäinen Suomi* 11/1929.
- 53 Kallio 1976, 77–83.
- 54 *Itsenäinen Suomi* 5/1930.

- 55 *Itsenäinen Suomi* 6/1930. 17 000 nimen lista oli mahdollisesti saatu Työantajain Keskusliitolta ja jopa Etsivä Keskuspoliisi oli kuuleman mukaan lupautunut lehtien jakelijaksi (Kallio 1976, 86).
- 56 *Itsenäinen Suomi* 3/1932.
- 57 Valtonen 2017, 297–301.

Lähteet

Suullinen tiedonanto

Kettunen, Pauli (2018). Esitelmä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran seminaarissa Tampereella 20.8. 2018.

Lehdet

Aitosuomalainen

Itsenäinen Suomi

Suomen Heimo

Suomen Sosialidemokraatti

Kirjallisuus

Aikalaikirja 1934. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista (1933). Otava, Helsinki.

Alapuro, Risto (1999): Kertomus suomalaisista idän ja lännen välissä. Teoksessa Markku Löytönen & Laura Kolbe (toim.), *Suomi: Maa, kansa, kulttuurit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 98–112.

Hakkila, Väinö (1949): Lapualaisvuodet ja niiden jälkimainingit, teoksessa *Suomen Sosialidemokraattinen työväenliike 1899–1949*. Helsinki: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, 221–286.

Hannula, Uno (1933): ”*Me teemme mitä tahdomme*”. Helsingin Uusi Kirjapaino-Osakeyhtiö, Helsinki.

Eskelinen, Heikki (2004): *Me tahdoimme suureksi Suomenmaan. Akateemisen Karjala-Seuran historia I*. WSOY, Helsinki.

- Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka (2009): *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. WSOY, Helsinki.
- Kallio, Veikko (1976): *Itsenäisyyden Liiton tie ylioppilasyhdistyksestä oikeistopatriotistiseksi kansalaisjärjestöksi 1924–1930*. Julkaisematon suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Kannisto, Niko (2016): *Vaaleanpunainen tasavalta. SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Kettunen, Pauli (1998): Suojeluskunnat ja suomalainen kansanvalta. Teoksessa Risto Alapuro (toim.), *Raja railona: Näkökulmia suojeluskuntaan*. WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva, 273–292.
- Klinge, Matti (1963): Kansakunnan eheyttäminen. Eräs ylioppilasnuorison iskusana 1920-luvulta. *Historiallinen Aikakauskirja* 41 (1), 1–18.
- Koivuniemi, Jussi (1998): Isänmaan asialla vai petturin tiellä? Lakonmurtajat Suomessa 1920-luvun lopun lakoissa. Teoksessa Kirsi-Marja Tuominen, Jussi Koivuniemi, Sari Oikarinen & Jarmo Oikarinen (toim.), *Kansa ja kumous: Modernin Euroopan murroksia 1880–1930*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 87–110.
- Kuusi, Matti & Aitola, Ville-Paavo (toim.) (1991): *Neljä tuhatta veljestä, sataneljä elämäntarinaa. AKS:läinen elämäkerrasto*. WSOY, Helsinki.
- Paavolainen, Jaakko (1984): *Väinö Tanner, sillanrakentaja. Elämäkerta vuosilta 1924–1936*. Tammi, Helsinki.
- Perälä, Reijo (1998): *Lapuan liike ja sanan mahti*. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi.
- Relander, Lauri Kristian (1967): *Presidentin päiväkirja I. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1925–1927*. Julkaissut Eino Jutikkala. Weilin+Göös, Helsinki.
- Roselius, Aapo (2013): *Isänmaallinen kevät. Vapausotamyytin alkulähteillä*. Tammi, Helsinki.
- Selén, Kari (2001): *Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944*. WSOY, Helsinki.
- Siironen, Miika (2007): Kurivallan koneistona – Suojeluskunta osana vuoden 1918 sodan voittajien hegemonista projektia. Teoksessa Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 166–202.
- Siltala, Juha (1985): *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava, Helsinki.
- Silvennoinen, Oula, Tikka, Marko & Roselius, Aapo (2016): *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY, Helsinki.

- Soikkanen, Hannu (1975): *Kohti kansanvaltaa 1. 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – Puoluetoimikunta, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1998): *Vasemmisto ja suojeluskunnat*, Teoksessa Risto Alapuro (toim.), *Raja railona: Näkökulmia suojeluskuntiin*. WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva, 59–80.
- Soikkanen, Timo (1984): *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939*. WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva.
- Soikkanen, Timo (1991): *Yrjö Ruutu – näkijä ja tekijä. Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopoliittikan juurilla*. WSOY, Helsinki.
- Somersalo, Arne (1932): *Totuus Mäntsälästä*. Ajan Sana Oy, Helsinki.
- Tanner, Väinö (1949): *Kansalaissotaa seuranneen vuosikymmenen kehitys*. Teoksessa *Suomen Sosialidemokraattinen työväenliike 1899–1949*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Helsinki, 149–220.
- Tanner, Väinö (1966): *Kahden maailmansodan välissä. Muistelmia 20- ja 30-luvuilta*. Tammi, Helsinki.
- Uino, Ari (1983): *Pro Patria et lege – isänmaan ja lain puolesta järjestö. Historiallinen Aikakauskirja* 61 (3), 198–207.
- Uola, Mikko (1982): *Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932–1944*. Otava, Helsinki.
- Valtonen, Pekka (2017): *Kosmopoliitteja ja kansallismielisiä. Aatteiden kamppailu sotienvälisessä Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Virtanen, Matti (1975): *Suojeluskuntien sosiaalinen jakauma. Historiallinen Aikakauskirja* 53 (1), 5–24.